

2n = 20 (extra fines)

Variabilita: Proměnlivá převážně jen celková velikost rostlin (v přímé závislosti na stanovištních podmínkách); velikost tobolek mnohdy značně kolísá i v rámci jediného jedince.

Ekologie a cenologie: Pevně na písčinatech (druh je ve stř. Evropě téměř výhradně psamofytem) v otevřených travinných porostech, řídkěji na písčitéch polích nebo na kamenných místech (zde však pravděpodobně pouze synantropní výskyt). V panonské oblasti stř. Evropy nejčastěji ve společenstvech tříd *Koelerio-Corynephoretea* a *Festucetea vaginatae* — v obdobných společenstvech i na Moravě.

Rozšíření v ČR: Vzácně a jen lokálně v nejnižších polohách české kotliny (po r. 1950 však již nezjištěna) a j. Moravy na příhodných stanovištích (max.: mezi Kosmonosy-Debrí a Bradlcem, ca 250 m). Územím ČR probíhá s. hranice areálu druhu; část lokalit má však druhotný charakter. Δ — Mapy: SLAVÍK 1986: 138.

T: 7b. Podřip. tab. (Počeplice u Štětí; Mělník-Mlázice, údolí Ráj), 11. Stř. Pol. (Stará Lysá; Lysá nad Labem; mezi Horušicemi a Bernardovem), 12. Dol. Pojiz. (Všetaty; mezi Všetaty a Konětopy; Konětopy; Mladá Boleslav; mezi Kosmonosy-Debrí a Bradlcem), 15. Vých. Pol. (Labské

Chrčice, dvůr Svárava; Hradec Králové, Slezské Předměstí), 17b. Pavl. kop. (Turold u Mikulova), 18b. Dolnomor. úv. (Lužice; Hodonín; Ratiškovice; Lidéřovice; Bzenec).

Literaturou tradovaná lokalita u Českých Budějovic se vztahuje k *Silene noctiflora* L. (leg. MARDETSCHLÄGER CB). Obdobné záměny se v herbářích opakovaně vyskytují (*Silene noctiflora* má však kalich 10žilný, *P. conica* 30žilný).

Celkové rozšíření: Těžiště původního rozšíření v evropském Středozeří a panonské nížině, ojediněle i dále k severu do stř. Evropy (v j. Skandinávii a ve Velké Británii pravděpodobně jen zavlečená); hranice areálu směrem k východu nejasná vzhledem k možnému nahrazení jiným, ne vždy odlišovaným druhem *P. subconica* (FRIV.) ŠOURKOVÁ. — Mapy: MEUSEL et al. 1965: 137 (*P. conica* s. l.); AFE 1986: 119 (*P. conica* s. l.).

Poznámka: Nejasná je otázka původnosti výskytu v ČR, zejména v Čechách. MEUSEL et WERNER (in FRIEDRICH et al. 1969-1979: 1152) považují naleziště na našem území již za nepůvodní. Podle výskytu na některých izolovaných nalezištích spolu s jinými psamofilními druhy, podle podrobnějších údajů na schedách a z porovnání s rozšířením jiných psamofytů v ČR se však zdá, že se *P. conica* jak na písčinatech v Polabí, tak i v okolí Hodonína i na zvětřalých pískovcích na Mladoboleslavsku mohla jako původní vyskytovat. Na místech s vegetací člověkem porušenou v blízkosti původních nalezišť (písčité pole, okraje cest a železniční násypy v oblastech písčín apod.) se potom mohla snadno uchytit, případně i dále šířit. V každém případě to však byl vždy vzácný druh, i když řada nalezišť mohla uniknout pozornosti (rychle odkvétající rostliny nenápadného vzhledu, nepočetné populace) nebo zaniknout (zastavba, zalesňování, obdělávání).

20. *Cucubalus* L. — nadmutice*)

Cucubalus LINNAEUS Sp. Pl. 414, 1753 p. p. — Syn.: *Scribaea* BORKH. Rhein. Mag. 1: 591, 1793.

Lit.: ROHWEDER O. et URMI E. (1978): Centrospermen-Studien 10. Untersuchungen über den Bau der Blüten und Früchte von *Cucubalus baccifer* L. und *Drypis spinosa* L. (Caryophyllaceae-Silenoideae). Bot. Jb. 100: 1-25. — SLAVÍK B. (1980): Verbreitung von *Cucubalus baccifer* in der Tschechoslowakei. Preslia 52: 127-154.

Vytrvalé byliny, většinou s dlouhými chabými křehkými lodyhami. Alespoň dolní a střední lodyžní listy zřetelně řapíkaté. Podkališní listénce chybějí. Květy oboupohlavné, 5četné, jen pestík srostlý ze 3 plodolistů; kalich za květu široce zvonkovitý, za plodu nazpět obrácený (často roztržený), ± nezřetelně 10žilný; korunní lístky s čepelí členěnou, s pákorunkou a bez lišt na nehtu. Plod mnohosemenný, připomínající bobuli, trvale uzavřený, řídkěji nepravidelně praská; karpofor chybí. Semena ledvinovitá; osemení ± hladké. — 2 druhy, disjunktivně rozšířené převážně v mírném pásmu Eurasie, většinou na vlhkých stanovištích. — Protandr. Entomogam.

Poznámka: Linné řadil do rodu *Cucubalus* velké množství druhů, jejichž společným znakem byla údajná absence pákorunky (*C. baccifer* ji však má!). Výjimečnost plodů *C. baccifer* byla zřejmá, a proto byl druh zprvu vyčleňován do nově popisovaných samostatných rodů nebo naopak byly ostatní druhy převáděny do rodů jiných. Taxonomické i nomenklatorické pojetí rodu *Cucubalus* se ustálilo teprve na začátku 19. století; ostatní druhy Linnéova původního rodu *Cucubalus* jsou dnes začleněny do rodu *Silene*.

1. *Cucubalus baccifer* L. — nadmutice bobulnatá

Tab. 37/3

Cucubalus baccifer LINNAEUS Sp. Pl. 414, 1753. — *Scribaea divaricata* G., M. et SCH. Fl. Wett. 2: 96. 1800. — *S. baccifera* (L.) SCHUR Enum. Pl. Transs. 100, 1896.

EXSİKÁTY: Fl. Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 720/II. — PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 623. — Fl. Exs. Reipubl. Česosl., no 1320. — TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 215. — Extra fines: DÖRFLER Herb. Norm., no 4843. — Fl.

Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 720/I. — HAYEK Fl. Stir. Exs., no 620. — Herb. Fl. Ross., no 807. — MAGNIER Fl. Select. Exs., no 1892.

Šplhavé nebo poléhavé, až 2 m dl. byliny. Hlavní kořen ztlustlý, s četnými postranními bohatě větvenými kořeny; většinou vyvinuty i typické ± tenké podpovrchové oddenky. Lodyhy nápadně uzlinaté, většinou pyřité; někdy

*) Zpracovala M. Šourková.

zčásti i podzemní nebo plazivé. Listy nejdolejší obkopynaté, obvykle zaschlé, ostatní kopinaté až vejčité kopinaté, popř. eliptické, většinou 3-5(-6) cm dl., 1,8-3,0(-4,0) cm šir., v řapík zúžené, na vrcholu špičaté nebo zašpičatělé, oboustranně chlupaté, směrem k vrcholu lodyhy a větví se zmenšující a přecházející v listeny. Květenství složené, připomínající dlouhou úzkou řídkou latu se vstřícnými větvemi a poměrně nápadnými malým listům podobnými listeny. Květní stopky zděli kalicha (postranní květy vidlanů) nebo kratší (terminální květy vidlanů). Květy obvykle nicí; kalich 5zubý, ca 8 mm dl., později mírně zvětšený; korunní lístky 13-18 mm dl., čepel zelenavě bílá, dvoulaločná až dvoudílná, pakorunka tvořena 2 ouškovitými sbíhavými výrůstky. Plod kulovitý, 6-8 mm v průměru, vzpřímený, zprvu podobný mírně šťavnaté lesklé černé bobuli, později vysychavý, trvale uzavřený nebo nepravidelně (snad jen druhotně) praskající; karpofor chybí. Semena 1,5-1,9 mm dl.; osemení černé, lesklé, bez výraznější struktury. VI-VIII. Hkf.

$2n = 24$ (ČSR: 11. Stř. Pol.)

Poznámka 1: Osemení se při malých zvětšeních jeví jako hladké, při velkém zvětšení mohou však být patrné drobné řídké hrbolky, a to buď na celém povrchu semene, nebo jen na některých částech (zřejmě podle místa, odkud z plodu semeno pochází).

Poznámka 2: Přes poměrně podrobnou studii (ROHWEDER et URMI 1978) existuje v otázce plodů *C. baccifer* dosud řada nejasností, týkajících se především stupně přirozeného vysychání plodů a jejich otvírání. Není ani přesně známo, zda plody opadávají celistvě a rostlina se šíří převážně hydrochorně (tomu ± nasvědčuje celkové rozšíření), popř. epizoochorně, nebo zda jsou plody požírány ptáky nebo drobnými hlodavci a přichází-li v úvahu i šíření endoochorní.

Ekologie a cenologie: Vlhké pobřežní porosty, lužní lesy, jejich pláště a lemy (provází především větší vodní toky), řídkěji vlhké křoviny vzdálené od vodních toků či nádrží; často místa dočasně zaplavovaná. Převážně na trvale vlhkých půdách s vyšším obsahem dusíku. Především ve společenstvech svazu *Senecion fluviatilis* [diagnostický druh asociací *Fallopia-Cucub*

baletum bacciferi PASSARGE (1965) 1976 a *Aristolochio-Cucubaletum bacciferi* (KOPECKÝ 1965) PASSARGE 1976], dále svazů *Salicion triandrae*, *Salicion albae*, řídkěji *Alno-Ulmion*.

Rozšíření v ČSR: Dosti hojně v porůčí větších řek v termofytiku, zřídka v mezofytiku (zde častěji jen v povodí Odry na sv. Moravě). V Čechách souvisleji sleduje především Labe (od Jaroměře po státní hranici u Hřenska) a většinu jeho větších přítoků ve v. a stř. Čechách, místy se objevuje na Ohři, Berounce, Vltavě, vzácně i jinde (v z. Čechách a v j. polovině Čech až na několik ojedinělých lokalit chybí). Na Moravě se vyskytuje především na Dyji, Svratce, Moravě a Bečvě, na severu i na Odře; objevuje se i na řadě menších přítoků uvedených řek. Těžiště rozšíření v planárním stupni, řídkěji až do stupně suprakolinního (min.: Hřensko, 120 m; max.: Netolice, 420 m). — Mapy: SLAVÍK 1980: 134; SLAVÍK FKS 1986: 139.

T: 2. Stř. Pohří, 4. Loun.-lab. střed., 5. Terez. kotl., 7a. Liboch. tab. (Volenice), 7b. Podřip. tab., 8. Čes. kras (mezi obcemi Řevnice a Zadní Třebáň; přechodné jv. od obce Zadní Třebáň), 10-15. Polabí, 16. Znoj.-brn. pah., 17. Mikul. pah. (Mikulov), 18. Jihomor. úv., 19. B. Karp. step., 20. Jihomor. pah. (okrajové části), 21. Haná. — M: 25. Krušn. podh. (kdysi Červený Hrádek—pěstován ?), 32. Křivokl. (Nezabudice; Nová Huť), 38. Bud. pán. (Svinětice; Netolice; okolí Českých Budějovic), 45. Verneř. střed. (mezi Nebočady nad Labem a Děčínem), 46b. Kaň. Labe (Hřensko), 52. Ral.-bez. tab. (Kuřívody), 61b. Týnišť. úv., 68. Mor. podh. Vysoč., 69a. Železnoh. podh. (okoli Heřmanova Městce), 71a. Bouz. pah. (Mladeč), 72. Zábř.-unič. úv., 74. Slez. pah., 76. Mor. brána (z. část), 78. B. Karp. les. (Bohuslavice nad Vlárí), 79. Gottw. vrchy, 83. Ostr. pán., 84. Podbesk. pah.

Celkové rozšíření: Evropa v mírném a submeridionálním pásmu (chybí v Dánsku a Fennoskandii, ve Velké Británii jen synantropně) a z. Sibíř (horní Tobol). Izolované arely jsou i v Malé Asii, na Kavkaze, v Zakavkazí a Íránu. — Mapy: MEUSEL et al. 1965: 140 (*C. baccifer* s. l.); MEUSEL et WERNER in FRIEDRICH et al. 1969-1979: 1040; SLAVÍK 1980: 131; AFE 1986: 121.

Poznámka: Druh je uváděn i z několika arel v oblasti Himálaje, taxonomické postavení rostlin z těchto území je však nutno prověřit. Někdy bývá uváděn i ze sz. Afriky. Východoasijská naleziště náležejí druhu *C. japonicus* (Miq.) WOROSCH.

21. *Saponaria* L. — mydlice*)

Saponaria LINNAEUS Sp. Pl. 408, 1753.

Lit.: SIMMLER G. (1910): Monographie der Gattung *Saponaria*. Denkschr. Akad. Wiss. Wien, cl. math.-natur., 85: 433-509. — SCHARFETTER R. (1912): Die Gattung *Saponaria* Subgenus *Saponariella* Simmler. Oesterr. Bot. Z. 62: 1-8, 74-88 et 109-114. — SOÓ R. (1922): Die Gattung *Saponaria* in Ungarn u. der Formenkreis der *S. officinalis* L. Magy. Bot. Lap. 19 (1920): 42-47. — DOMIN K. (1924): Mydlice bazalkovitá (*Saponaria ocimoides* L.) — nová a památná rostlina květeny československé. Rozpr. Čs. Akad. Věd. Um., cl. math.-natur., 33/21: 1-18. — MICHAL E. (1949): K zeměpisnému rozšíření

*) Zpracovala M. Šourková.

Tab. 37: 1 *Oberna behen*, 1a - kalich. — 2 *O. antelopum*, část lodyhy, 2a - okraj listu. — 3 *Cucubalus baccifer*, 3a - plod s kalichem.

